

KOCAELİ VE SAKARYA TÜRKÜLERİNDE MOTİFSEL NİTELİK TAŞIYAN ÇİÇEK, HAYVAN, RENK UNSURLARININ TÜRK MİTOLOJİSİ VE TÜRK SANATINDAKİ YERİ

FEYZAN GÖHER VURAL*

Giriş

Toplumsal hafıza ve kültürün en yoğun şekilde hissedildiği sanat dallarının başında müzik gelir. Özellikle sözlü eserlerde, derin kültürel izler, göstergebilimsel saptamalar, disiplinler arası ilişkiler bulmak olasıdır. Toplumun maddi ve manevi kültürü, tüm müzik türlerine, ama en fazla halk müziği ürünlerine yansır.

Türküler hem güftelerindeki derin anlamlar, hem de müzikleri ile milli folklorumuzun manevi temellerini taşımaktadır.¹ Türk kültürünün, tarihinin ve müzikolojik evriminin ürünü olan türküler, sözleriyle pek çok bilim insanının dikkatini çekmiştir. Tarih biliminden halk bilimine, sosyolojiden müzikolojiye kadar çok geniş bir alanın inceleme alanına giren türkü sözleri içinde, kıyafetlerden törelere, yöresel sözlerden sık kullanılan eşyalara kadar pek çok unsur vardır. Bu unsurlar, bölgesel niteliği, tarihi geçmişi, diğer sanatlarla olan bağları, mitolojik kökenleri yansıtır. Türkü sözleri içinde, özel anlamlar yüklenmiş motifler de yer alır. Türkülerde kullanılan motifsel nitelikli kelimeler, gelişigüzel seçilmez. Bu kavramların kendine özgü bir çağırışımı bulunmaktadır.² Söz konusu çağırışimler, çoğu kez yüzlerce yılda oluşan detayları barındırır ve tespitleri büyük önem taşır.

Kocaeli ve Sakarya türküleri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, türkü sözlerinde saptanan çiçek, hayvan ve renk unsurları, göstergebilimsel açıdan düz ve yan anlamsal boyutta incelenmiş; motifsel karaktere sahip olanların Türk mitolojisi ile olan bağları irdelenmiştir. Söz konusu unsurların diğer sanat dallarındaki kullanımlarına da değinilmiştir. Diğer bölgelere oranla, derlenerek notaya alınmış ve yaygın şekilde yayımlanmış Kocaeli ve Sakarya türkülerinin sayıca az oluşu, örneklemin 15 türküden ibaret olmasına neden olmuştur.

Türkülerde saptanan unsurlara geçmeden evvel, ana konumuz olmamakla birlikte tanımlamalarda kullandığımız göstergebilim ve düz anlam / yan anlam kavramalarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

* Prof. Dr., Ömer Halisdemir (Niğde) Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, müzikolog ve tarih bilimci. feyzan_goher@yahoo.com

1 Timur Vural, "Konya Türkülerindeki Konular", *JASSS*, Vol.6, Issue 4, s.745.

2 Abdurrahman Güzel, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2005, s.366.

Göstergebilim (semiology), en genel tanımıyla, dilsel ve dil-dışı tüm gösterge dizgelerini inceleyen bilimdir.³ Gösterge ise, genellikle kendisinden başka bir şeyi temsil eden ve bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek her biçim nesne, olgu vb. olarak tanımlanır.⁴ Göstergebilimin en önemli alanı, kuskusuz, “anamlama” adı altında toplanabilen “düz anlam” ve “yan anlam”la ilgili bölümdür.⁵ Düz anlam, anlamlandırma işine dâhil olan herkes tarafından aynı çıkarımların yapılmasına olanak tanır. Yan anlam ise Barthes tarafından anlamlandırmanın ikinci düzeyi olarak gösterilmiştir. Yan anlamın gösterileni, bir anlamda toplumun ideolojisini yansıtır.⁶ Örneğin beyazın, simgesel bir mana yüklenmeden, bir nesneyi tamlaması (beyaz masa gibi) düz anlamsal; beyazın saflık, namus vb. manalar yüklü olarak kullanılması ise yan anlamsal bir özellik gösterir. Biz de bu çalışmada incelediğimiz kavramların düz ve yan anlamsal özellikleri üzerine de durmaya gayret ettik.

KOCAELİ-SAKARYA TÜRKÜLERİNDE RENKLER

Renkler, bireysel ve toplumsal psikoloji üzerinde büyük güçleri olan unsurlardır. Onların bu gücü, kültürel değerlerin, olguların simgesi konumuna gelmelerini sağlayabilir. Türkler için mavinin gök unsurlarla ilişkilendirilmesi gibi, bir topluma özgü simgelerden ya da beyazın saflık ve temizlik sembolü olması gibi daha genel anlamlardan söz etmek mümkündür.

Orta Asya’da filizlenerek, gelişimini Türklerle birlikte milyonlarca kilometrekarelik geniş bir alanda sürdürmüş olan Türk mitolojisi, diğer müzik ürünlerinde olduğu gibi halk şarkılarının biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Halk şarkılarında mitolojik kökenli olsun ya da olmasın, kültürel değere, ekinel anlamlara sahip kelimeler yer alabilir. Bunların içinde renk sıfatları da vardır.

Türklerin renklere verdiği önem, destanlarına yansımıştır. Örneğin Altay Türklerine ait Yaratılış Destanı’nda Tanrı Kara Han (Kayra Han) güç sahibi olarak karşımıza çıkar. Efsaneye göre Gök Tanrı’nın Ak Han, Kızıl Han, Sarı (Kara) Han, Yeşil Han adlarında dört oğlu vardı.⁷ Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

İncelediğimiz Kocaeli-Sakarya türkülerinde en fazla tekrar edilen renk yeşildir. Türk mitolojisinde gençliği, umudu, yeniden doğuşu, cenneti simgeleyen “yeşil” renk,⁸ baharla ilişkilendirilmesi bakımından iç açıcı ve huzur verici renklerden birisidir. Örneğin Kazaklarda yeşil, diriliği simgeler.⁹

Bunun yanı sıra yeşil, gök ile ilişkilendirilen renklerden birisi olması bakımından da önemlidir. Kamlar (Şamanlar) ululuğu temsil eden mavi rengi, gök kelimesiyle adlandırmışlardır. Ancak gök rengi aynı zamanda yeşili de karşılar. Orhun Kitabeleri’nde yeşilin karşılığı olarak yeşil

3 Korhan Gümüş ve Hüsnüye Şahin, “Temel Göstergebilim Kavramları”, *Mimarlık*, 82/11, 1982, s.35.

4 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC’si*. İstanbul 1994, s.12.

5 Bilgehan Çağlar, “Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık (II/II) 26, Aralık 2012, s.26.

6 Aslıhan Doğan Topçu, “Kayseri’yi okumak: Göstergebilimsel Bir Yaklaşımla Bir Şehrin Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/1, s.240; Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul 1993, s.73.

7 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*. C. I. Ankara 1998, s.430; Salim Küçük, “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, *bilig*, S.54, Yaz 2010, s.185-186.

8 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. İstanbul 2002, s.912.

9 Kadeaşeva’dan akt. Küçük a.g.e.,s. 195.

kelimesi yer almakla birlikte, Gök İrmak isimlendirmesinde gök, yeşil karşılığı kullanılmıştır.¹⁰ Daha sonra İslamiyet ile de ilişkilendirilen yeşil, Türklerin en sevdikleri renklerden birisi olmuştur.

Türklerin yeşile olan tutkuları, müzikal eserlerin sözleri dışında da çeşitli sanat eserlerinde bu rengi kullanmalarına neden olmuştur. Bunlar içinde çini ilk akla gelendir. Yetkin, bu durumu şöyle anlatır: “Orta Asya bozkırlarındaki ilk yurtlarında yeşil renge duydukları hasret, çininin firuze yeşilinde ölmezliğe kavuşmuştur denilebilir”.¹¹ Lüster tekniği ile parlaklık sağlanmış seramik eserlerde yeşil sır, sarı ile birlikte en fazla tercih edilen malzemelerden olmuştur. Yeşil renk sırlı tuğlalar, başta Selçuklular olmak üzere pek çok Türk Devletinin dış mimari unsuru olarak sıkça kullanılmıştır.

Kocaeli ve Sakarya türkülerinde dört kez kullanılan yeşil kelimesi, iki kez yeşil bir şeyler giyinmek anlamında zikredilmiş; bir kez çimeni, bir kez de kur’a kağıtlarını nitelerken kullanılmıştır. Kıyafeti, çimeni ve kağıdı simgeleyen yeşilin bu kullanımlarında yan anlamsal bir boyut dikkat çekmemektedir. Ancak bununla birlikte kıyafetlerde yeşilin tercih edilmesi ve türkü sözlerinde belirtilmesi, bu renge duyulan sevginin bir göstergesidir.

Eski çağlardan günümüze Türklerin kıyafetlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renklerin hâkim olduğu görülür. Mesela Altay ve Sayan Dağları bölgesindeki kazılarda XVII. veya XVIII. yüzyıla ait soylu bir erkeğe ait mezarda üç kat elbiseye rastlanmış ve en dışta koyu kırmızı ipek, onun altında yeşilimsi ipek ve en altta altın sarısı ipek giysinin olduğu görülmüştür.¹² Türklerin kıyafetlerde tercih ettiği kırmızı, yeşil ve sarı renkleri, minyatürlerde de takip etmek mümkündür. Kaşgarlı Mahmud, “Türk kızlarının “ya al, ya yeşil “ elbise giydikleri görülür” diyerek, bu renklerin kıyafetlerde kullanılma sıklığına dikkat çeker. Yine Kaşgarlı Mahmut’a göre hizmet, saygı, ağırbaşlılık göstermek isteyen kızlar kırmızı giyerken; kırıtmak, cilve yapmak isteyen kızlar ise yeşil elbise giyorlardı.¹³

Örnekleme alabildiğimiz türkü sayısı 15 olmasına rağmen, iki kez “yeşil kıyafet giyinmek” tabirlerine yer verilmesi, tüm Türk dünyasında olduğu gibi Kocaeli ve Sakarya’da da yeşil kıyafetlerin sevildiğini göstermektedir. İncelediğimiz türkülerde yeşil, çimeni nitelemek için de kullanılmıştır. Bu durum Türk Halk Edebiyatı’nda sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur. Anadolu’nun her bölgesinde yeşil çimen tamlamasına rastlanmaktadır. Burada düz anlamsal bir durum söz konusudur. Bununla birlikte yeşilin baharın simgesi olması, çimenlerin de taze ve güzel olduğu mesajını beyinlerde canlandırır.

Özbekistan’da Baba Dehkan olarak bilinen ve Nevruz’un sembolik kahramanı olan Baba Nevruz, baharı sembolize eden yeşil bir kıyafet giyer.¹⁴ Bu durum, yeşilin hem baharın simgesi olması, hem de bu anlamından yola çıkarak kıyafetlerde yer almasını örnekler.

Kocaeli-Sakarya türkülerinde yeşilin son kullanımı ise kur’a kağıtlarının nitelenmesi üzerinedir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin asker alımında uyguladığı bir yöntem olan kur’a kağıtları,

10 Mustafa Kafalı, “Türk Kültüründe Renkler”. *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996, s.50.

11 Şerare Yetkin, Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1986, s.12.

12 Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*. C. 1. Ankara 1987, s.499; Sadettin Gömeç, İslâm Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine”. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 20(31), 2000, s.63.

13 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, Ankara 1984 ve 1991, s.406-413.

14 Küçük, a.g.e., s.202.

bir Kocaeli / Kandıra türküsü olan “Kur’a Kağıtları Allı, Yeşilli” adlı eserde yer almıştır. Asker konulu pek çok türküde olduğu gibi burada da sıra ve sevgiliye duyulan özlem ile birlikte “Devletin yoluna kurban olurum” dizesi ile vatan sevgisi de hissedilmektedir. Burada kullanılan yeşil kelimesi, düz anlamsal özelliğe sahiptir.

Kocaeli-Sakarya türkülerinde yeşilin ardından ikiyeşer kullanım sıklığı ile al ve kara kelimele-ri gelmektedir. İncelediğimiz türkülerde kırmızı/al, bir kez yukarıda söz edildiği üzere kur’a kağıtları nitelenirken, düz anlamsal boyutta ve simgesel bir mana içermeksizin kullanılmıştır.

Al, diğer türküde ise yazmayı nitelemek için kullanılmıştır. Burada cümle içinde kullanımı açısından düz anlamsal bir durum karşımıza çıksa da, Türklerin bu renge kıyafetlerde verdiği büyük önemden söz etmek gereklidir.

Kırmızı, Türkler için tıpkı siyah gibi gücün simgelerinden birisidir. Türklerin sancak ve bayraklarında sıklıkla kırmızı renge yer vermeleri, bu önemin göstergelerindedir. Bu durum destanlarında ve hikâyelerinde de net şekilde görülür. Örneğin Manas doğduğunda gözleri kıpkızıl, yüzü gömgök, vücudu apak, kemiği bakır gibidir.¹⁵ Oğuz Kağan’ın gözünün kırmızı olması alpliğine işaret eder. Zira Anadolu’da çok eskiden beri kullanılan “gözü kanlı” deyimini “hiçbir şeyden yılmayan, hiçbir şeyden korkmayan atak, cesur kimse” manasına gelir.¹⁶ Bu durum kırmızının, ateşin rengi olması ile yakından ilişkili olmalıdır. Kırmızı, Eski Türk İnanişinde gök (mavi/yeşil), kara ve ak ile birlikte temel renklerden kabul edilir.

“Hikâyelerde al/ala/alaca rengiyle ilgili olarak, al kanatlı Azrail, al aygır, al duvak, al yanak, al şarab, al şarabun itisi, al duvaklı gelin, ala göz (ela göz), ala tağ, ala geyik, ala şayvan, ala kollu, ala evren, ala gözlü kız, ala yılan, ala at, ala kaz, alaca kaz, alaca at, alaca atlu karaca kâfir, alça kan, alça kopuz; kızıl/kırmızı rengiyle ilgili olarak kızıl otağ, kızıl deve, kızıl kaftan, kızıl kına, kızıl altun, kızıl yanaklı, kızıl ala gerdek, göksi kızıl dügmeli kâfir kızları, kan yaş, kırmızı otağ, kırmızı kaftan gibi adlandırmalara rastlarız.”¹⁷ Elbette örnekleri arttırmak mümkündür. Bu konuya ilişkin detaylı bilgiler, Salim Küçük’ün “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı” çalışmasında yer almaktadır.

Türk minyatürlerinde kırmızı, sevilen renkler içindedir. Örneğin Uygur minyatürlerinde simetrik bir düzene göre yerleştirilmiş kompozisyonlarda, koyu mavi ve kırmızının çok olduğu parlak renkler kullanılmıştır.¹⁸ Daha sonraki dönem minyatür eserlerinde de kırmızının sevilerek kullanıldığı görülmektedir. Kırmızı, Osmanlı çini sanatında, lacivert ve yeşil ile birlikte en önemli renklerden birisidir.

Kırmızının söz edilen önemi, kıyafet ve aksesuarda sıklıkla tercih edilmesine neden olmuştur. Eski çağlardan günümüze Türklerin kıyafetlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renklerin hâkim olduğu görülür. Bunlardan özellikle kırmızıyı Türklerin rengi olarak nitelendirebiliriz. Kök Türklerde al kaftan ve cübbe, hakanlık simgesiydi. Kızının adı Al-Altun olan Cengiz Han’ın da al bir kaftana sahip olduğu bilinmektedir.¹⁹

15 Ögel, 1998, s.498.

16 Osman Fikri Sertkaya, “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, *belleten* 1992, Ankara 1995, s.15.

17 Küçük, a.g.e., s.192.

18 Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s.13.

19 Ögel, 1991, s.401-403.

Karahanlı, Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri (çetr), otağları ve giydikleri çizmeler kırmızıydı. Eski Türk çadır ve halılarının nakışları da hep kırmızı ve sarı renklerden oluşmuştur. Bu sebeptendir ki Türk tarihinde kırmızı, hem saltanatın hem de halkın çok sevdiği renklerden biri olmuştur.²⁰

Türk kızlarının kırmızı giymesi Dede Korkut'ta işlenir. Burada Türk, Müslüman kızların kırmızı, siyah renk giydiklerinden söz edilir. Daha önce de söz ettiğimiz üzere Kaşgarlı Mahmut'a göre hizmet, saygı, ağırbaşlılık göstermek isteyen Türk kızları, kırmızı kıyafetler giyerler.²¹ Burada kıyafetlerin renklerine sembolik bir içerik yüklediği görülmektedir. Türk Halk Müziği ürünlerinde de pek çok kez elbisenin, mendilin, yazmanın kırmızı, genellikle de al olarak nitelendiğini görürüz. İncelediğimiz türküde de "alı yazma" ifadesi kullanılmıştır. Kocaeli-Sakarya türkülerinde olduğu gibi genel türkü külliyyatında da kırmızı rengin pek çok kez kızların kıyafetinden söz edilirken kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sevgilinin yanağı, dudağı betimlenirken de kırmızı(al) renk türkülerde yer alır.²²

İncelediğimiz türkülerde al ile birlikte aynı kullanım sıklığına sahip diğer renk ise karadır. Siyah renk, Türk destan ve halk edebiyatında sıkça kullanılmaktadır. Türklerde siyah renk, kuzeyin ve toprağın simgesi olarak da kullanılmıştır.²³ Türklerin şiddet ve güç simgesi olarak da siyahı kullandıkları bilinmektedir.²⁴ Altay Türklerine ait Yaradılış Destanı'nda Tanrı Kara Han (Kayra Han)'ın güç sahibi olması, bu renge yüklenen motifsele içerikle bağlantılıdır. Kara, Dede Korkut Hikâyeleri ve Oğuz Kağan Destanı'nda da önemli renklerden birisi olarak karşımıza çıkar.

Bunlarla birlikte siyah renk, kötü olayların da simgesidir. Kara, Türk toplumunda kötü kader, kötü şans gibi (kara bahtım vb.) anlamlara da sahiptir. Daha önce bazı bölgelerin türküleri ve Türkiye genelindeki türkü repertuarı üzerinde gerçekleştirildiğimiz çalışmalarda, "kara" kelimesinin en fazla kötü şans, kötü baht anlamlarında ve göz ile kaşları nitelerken kullanıldığını tespit ettik. Kocaeli- Sakarya türkülerindeki her iki kullanım da gözleri nitelemek için kullanılmıştır ve düz anlamsal boyuttadır.

Kocaeli-Sakarya türkülerinde "saman" kelimesini nitelerken, "sarı" sıfatının kullanıldığını görüyoruz. Bu durum da düz anlamsal bir kullanıma işaret eder.

İncelediğimiz türkülerde bir kez ak kelimesine rastlanmıştır. Türklerde temizliğin, arılığın, olgunluğun, ışığın, masumiyetin, adaletin simgesi olan beyaz (ak),²⁵ Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Yakut Türklerine ait Yaradılış Destanı'nda da Ürüng Ayı Toyon denilen Yakutların en büyük Tanrısının adı, Beyaz Yaraticı Tanrı veya Beyaz Yaraticı'dır. Bu efsanede geçen Ak-Ene veya Ak-Ana ya da Ürüng-Ayğsıt ise Beyaz Kadın Yaraticı'dır.²⁶ Altay Türkçesinde ak, "cennet" manasına geliyordu. Cennette oturan tanrılara, "renge ve ruhu bembeyaz olan" anlamında Aktu yani Aklılar deniyordu. Bunlar Süt-Ak Göl'ün yani süt renginde olan göllerin bulunduğu göğün üçüncü katında oturuyorlardı.²⁷ Örnekleri arttırmak mümkündür.

20 Salim Koca, "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller". *Türkler*. Ed. H. C. Güzel vd. C.3. Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.55; Küçük, a.g.e., s.199.

21 Ögel, 1991, s.406-413.

22 Feyzan Vural Göher, "Türkülerde Motifler", *Türk Yurdu*, C 30 (62), S. 269 (630) 2010, s.178.

23 Ögel, 1984, s.444.

24 Çoruhlu, a.g.e., s.183.

25 Ögel, 1984, s.377; Çoruhlu, a.g.e., s.190.

26 Ögel, 1998, s.430-444.

27 Ögel, 1998, s.571.

Beyaz/ak, Türk Halk edebiyatında sık sık güzelliğin motifleştirildiği bir renk olarak karşımıza çıkar.²⁸ Pek çok türküde güzelliğin, hatta cinsel çekiciliğin, beyazlık ile simgeleştirildiğini; sevilen kişinin gerdanının, göğsünün “ak” sıfatı ile nitelendirildiğini görmek mümkündür. Bir Sakarya Türküsü olan “A Meleğim”de, ak kelimesinin cinsellik çağrıştırmaya görevi ile kullanıldığı söylenebilir. Bu türküdeki “Uyuya da kalmış, ak gerdanını emerken” dizeleri, gerdanın, muhtemelen göğsün beyazlığı, çekiciliği vurgulanırken zikredilmiştir.

Daha önce gerçekleştirdiğimiz “Cinsel Çağrışımli Türkü Sözlerinin Bölgelere Göre Dağılımı” başlıklı çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 1. Bölgelere Göre Cinsel Çağrışımli Sözler Barındıran Türküler

	Marmara Böl.	Ege Böl.	Akdeniz Böl.	İç Anadolu Böl.	Karadeniz Böl.	Doğu Anadolu Böl.	Güneydoğu Anadolu Böl.	Tüm bölgeler toplamı
Frekans (f)	44	39	40	70	32	33	35	293

2030 türkü üzerinde gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada, İç Anadolu bölgesinin açık ara önde olduğu görülmüştür.²⁹ İller bazında ise Konya ve Afyon öne çıkmıştır. Burada görüldüğü üzere Kocaeli ve Sakarya'nın bulunduğu Marmara Bölgesi, cinsel çağrışımli türkülerinde İç Anadolu'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. 15 türkünün incelendiği bu çalışmada bir adet olmakla birlikte, açık ve göreceye yer bırakmaz şekilde cinsel gönderme saptanmıştır.

KOCAELİ-SAKARYA TÜRKÜLERİNDE ÇİÇEKLER

Çiçekler Türk kültüründe hem somut hem de soyut özellikleriyle dikkat çeken doğal unsurlar arasında yer alırlar. Öyle ki Osmanlı döneminde çiçekler aracılığı ile karşıya mesajların iletildiği bir çiçek dilinden söz etmek mümkündür. Kocaeli-Sakarya türkülerinde iki kez gül kelimesine rastlanmıştır. Güzel kokusu, farklı renkleri ile hemen hemen tüm sanat dallarına ilham olan gül, dikenli oluşu ile de karşıtlık ilişkisinden hareketle, felsefi yaklaşımlarda bir sembol olmuştur.

Gül, Türk dokumalarında sevilen bir motiftir. Örneğin Kula halılarında gül; lale, karanfil, sümbül ve bahar dalları ile birlikte cenneti simgeleyen bir motif olarak karşımıza çıkar.³⁰ XVI. yüzyıl Osmanlı kaftanlarında gül motifi sevilerek kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl Osmanlı saray kumaşlarında da gül yer almaktadır. Çintemani beneklerinin en karmaşık yerleşim düzenine

28 Ali Osman Öztürk, *Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretilme ve Simgeler*. Pertev Naili Borotav'a Armağan. Ankara 1998, s.263.

29 Feyzan Vural Göher ve Serenat İstanbullu, “Cinsel Çağrışımli Türkü Sözlerinin Bölgelere Göre Dağılımı” *Turkish Studies*, Vol.11/18, Sonbahar 2016, s.85.

30 Sultan Yurtyeri ve Filiz Nurhan Ölmez, “Türk Dokumalarında Ağaç Motifi”, 38. *ICANAS*, Ankara 2008, s.1452.

sahip türü olan kemhalar içinde de gül goncaları, diğer bitkisel motiflerle iç içe kullanılmıştır.³¹ Minyatür ve resimlerde de sıklıkla gül ile karşılaşılması, bu çiçeğin güzelliği, mis kokusunun yanı sıra, Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmesi ile de bağlantılıdır. Tasavvufi kökenli sanatlarımızdan olan "ebru"da tasvir edilen gül, bu anlamı içinde düşünülür.

Gül, Türk Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı'nda tartışmasız şekilde öne çıkan çiçektir. Sevgi ve aşk duygusu ile ilintili olarak kullanılabilen gül, güzelliğin simgesi, sevgilinin yüzü gibi anlamalarda da görülebilmektedir. Gençlik çağı, gül goncası ile; olgunluk ise açılmış gül ile simgeleştirilmiştir.³² Ayrıca gerek Divan Edebiyatında, gerekse Halk Edebiyatında gül sevilen; bülbül ise sevenin simgesidir. Genellikle kadın gül, erkek ise gül dalına konan bülbül şeklinde motifleştirilir.³³ Bir başka motifsel nitelikli yan anlam ise "gül bahçesine girmek" ifadesinin, "sevgili ile tensel manada yakınlaşma" anlamında kullanılmasıdır.

Kocaeli-Sakarya türkülerinde gül bir kez gerçek anlamında, bir kez ise "gül bahçede gezen var" ifadesi ile "sevgili ile yakınlaşan birisi var" mesajı verilirken kullanılmıştır.

KOCAELİ-SAKARYA TÜRKÜLERİNDE HAYVANLAR

İncelediğimiz Kocaeli-Sakarya türkülerinde keklik, kuzu ve ördek isimlerine rastlanmıştır.

Kuş, İslamiyet'ten önceki Türk toplulukları için çoğu kez ruhun simgesi niteliğindedir. Kuşlar, cennetin ifadesi, güzelliğin, iyi haberin simgesi olarak görülmüştür.³⁴ Türk mitolojisinde kuşa dönüşen kadın figürlerine rastlanır. Kuşa dönüşme öykülerinin simgesel anlamlar içerdiği açıktır.³⁵ Zarif kuşlar, pek çok sanat eserinin temel ya da yan konusu olmuştur. Örneğin Türk çini sanatında dekoratif kuş figürleri kullanılmıştır.³⁶ Kuş gövdeli seramik kaplar ise XII-XIV. yüzyıla ait Türk kültürüne ait eserler içinde önemli yer tutar.³⁷

Türk Halk Edebiyatı'nda da kuşların önemli bir yeri vardır. Onların uçabilme özellikleri, uzaktaki sevgiliye ya da hasret kalınan memlekete ulaşabilecek bir araç gibi nitelendirilmelerine neden olmuştur. Keklik, mani, bilmece ve ninnilerde ismi geçen bir kuştur. Onun görünüşü ve yürüyüşü, halkın dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin el sanatlarımızdan olan nakışlarda "keklik izi", "keklik ayağı" isimli motifler; halk oyunlarında ise "Kınalı Keklik", "Keklik Halayı", "Keklik Zeybeği" gibi oyunlar vardır.³⁸

Türkü sözlerinde sık görülen kuşlardan olan keklik, pek çok kez sevgiliyi nitelerken zikredilir. Eserlerde pek çok kez kınalı keklik tamlaması içinde yer alır. İncelediğimiz Sakarya türkülleri içinde yer alan "Allı Yazma Başında" Türküsünde,

31 Fatma Engin Alpat, "Osmanlı İmparatorluğunun 15. Yüzyıl ve 18. Yüzyıllar Arası Saray Kumaşlarında Kullanılan Bitkisel Üslup", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 2010, s.34-41-44.

32 Öztürk, a.g.e., s.268-269.

33 Öztürk, a.g.e., s.262.

34 Çoruhlu, a.g.e., s.152.

35 Simge Özer Pınarbaşı, "Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar", *Acta Turcica*, Yıl:IV, S.2-1, Temmuz 2012, s.97.

36 Deniz Onur Erman, "Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı", *Acta Turcica*, Yıl IV, S.1, Ocak 2012, s.26.

37 Gül Tunçel, "Türk Sanatında Kuş Gövdesi Formunda Seramik Kaplar ve Fonksiyonları Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:15, S.48, Yaz 2011, s.416.

38 A.Esat Bozyiğit, "Halk Kültürümüzde Keklik Motifi ve Çukurova'dan Örnekler", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, 20-24 Kasım 1991, Adana, s.362-363.

Derenin bükleri

Yavrum ötüşür keklikleri,

Hiç aklımdan çıkmıyor,

Yârimin dedikleri

Dörtlüğü yer almaktadır. Burada ilk bakışta kafiye kaygısı ile yazılmış sözler olduğu akla gelebilir. Ancak keklığın ötüşmesi ile yârin konuşması arasında bir çağrışım düşünülebilir. Bu durumda söz konusu türküde yer alan keklık için, motifsel değere sahip bir metafor demek doğru olabilir.

Yeşil başı ile pek çok türküde geçen ördek de incelediğimiz türkülerde bir kez yer almıştır. Yeşil başlı ördek, tıpkı ak kuğu (kadın) gibi sevgiliyi ifade eden bir metafordur. Ördeğin güzelliği tasvir edilirken, aynı zam anda sevilen kadının güzelliği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu örneklerde, yoğun bir sembolik anlatım göze çarpmaktadır.³⁹ Bununla birlikte Kocaeli / Kandıra türkülerinden olan "Darbuka Çala Çala" eserinde yer alan,

Ördek suya dalmıyor (da)

Sıddıka eve gelmiyo

Huysuz oldu bu çocuk

Şeker sormuk almıyor

Dörtlüğünde, ördeğin gerçek anlamda kullanıldığı düşünülebilir.

Kocaeli-Sakarya türkülerinde yer alan kuzu ise çocuğu nitelemek için kullanılmıştır. Anadolu insanın günlük yaşamında yer alan koyun ve kuzu, türkülerde de günlük yaşamın bir unsuru olmanın yanı sıra, uysallık, sakinlik anlamında da kullanılmıştır.⁴⁰ Kuzu ve melemesi kimi zaman da terkedilmiş çocukları simgeler.⁴¹ Malatya türkülerinde kuzu, bir türküde gerçek anlamında, diğerinde ise annesi ölmüş çocuklardan söz ederken kullanılmıştır. Bu kullanım motifsel bir yaklaşımdır. Türk toplumunda çocukların şefkatli bir yaklaşımla "kuzu" diye adlandırılması, incelediğimiz Kocaeli-Sakarya türkülerinde de tespit edilmiştir.

SONUÇ

Türkülerimiz, derin Türk tarihinin bir aynası; binlerce yıldır gürül gürül akan kültür nehrimizin saf damlalarıdır. Bu damlalar, kimi zaman halk bilimini, kimi zaman sosyolojiyi, kimi zaman sanatın diğer kollarını, kimi zaman tarih bilimini, sıklıkla da müzikolojiyi besler. Bu çalışmada ise Kocaeli ve Sakarya türküleri, renklere, çiçeklere, hayvanlara yüklediğimiz manaları, verdiğimiz değerleri anlamlandırma çabamızda yol gösterici oldu.

İncelediğimiz Kocaeli-Sakarya türkülerinde, Türk mitolojisindeki derin köklerine ve Türk sanatındaki kullanımına paralel olarak "yeşil ve al giyinme" temaları saptanmıştır. Bu kullanımlar düz anlamsal bir görümüm ortaya koysalar da, bu renkler ve bu renklere sahip kıyafetlerin

39 Gülay Mirzaoğlu, "Türkülerde Mitolojik Unsurlar", *Türkbilig*, 2005/10, s.47.

40 Vural Göher, 2010, s.179.

41 Öztürk, a.g.e., s.275.

giyilmesi, Türk kültüründe motifsel anlamlar taşımaktadır. İncelenen türkülerde yeşilin baharı simgesi olarak kullanılması durumundan da söz edilebilir. Yeşil, kırmızı ve sarının diğer kullanımlarının ise gerçek anlamında olduğu belirlenmiştir. Ak kelimesi, cinsel çağrışım içerisinde, gerdanı / göğsü nitelerken kullanılmıştır.

Türkü külliyatında sık gördüğümüz gibi, Kocaeli-Sakarya türkülerinde de gül kelimesi dikkat çekmektedir. Gül, bir kez gerçek anlamında, bir kez de motifsel anlam yüklenmiş, yan anlam sal boyutta karşımıza çıkmıştır. Hayvanlar kısmında üç isim tespit edilmiştir. Bunlar, muhtemelen motifsel içerikli keklik, gerçek anlamında kullanılmış olan ördek ve benzetme amacıyla söylenmiş olan (kuzu → çocuk) kuzudur.

Türk mitolojisinde derin anlamlar yüklenmiş renk ve çiçeklerin, Kocaeli ve Sakarya türkülerinde de görüldüğünü; bu türkülerde düz anlamın yanı sıra yan anlam yüklemiş, simgeleştirilmiş kelimelerin var olduğunu; diğer Türk sanatlarında da bu sıfat ve isimlerin sıkça kullanıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte çalışmanın daha büyük bir örneklem ışığında gerçekleştirilmesi, daha geniş verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alpat Engin, Fatma, "Osmanlı İmparatorluğunun 15. Yüzyıl ve 18. Yüzyıllar Arası Saray Kumaşlarında Kullanılan Bitkisel Üslup", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 2010, s.27-50.
- Aslanapa Oktay, *Türk Sanatı El Kitabı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- Barthes, Roland, *Göstergebilimsel Serüven*. Çev.M.Rıfat ve S. Rıfat. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- Bozyiğit, A.Esat, "Halk Kültürümüzde Keklik Motifi ve Çukurova'dan Örnekler", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, 20-24 Kasım 1991, Adana, s.355-368.
- Çağlar, Bilgehan, "Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık (11/1) 26, Aralık 2012, s.22-34.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. Kabcacı Yay. İstanbul 2002.
- Erman Onur, Deniz, "Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı", *Acta Turcica*, Yıl IV, S.1, Ocak 2012, s.18-33.
- Gömeç, Sadettin, İslâm Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine". *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20(31), 2000, s.51-92.
- Güzel, Abdurrahman, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay, Ankara 2005.
- Gümüş, Korhan ve Hüsnüye Şahin, "Temel Göstergebilim Kavramları", *Mimarlık*, 82/11, 1982, s.35-37.
- İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*. C. 1. Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987.
- Kafalı, Mustafa, "Türk Kültüründe Renkler". *Nevruz ve Renkler*. Haz. S. Tural ve E. Kılıç, AKM Yay., Ankara 1996, s.49-54.
- Koca, Salim, "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller". *Türkler*. Ed. H. C. Güzel vd. C.3. Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.51-57.

- Küçük, Salim, "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı", *bilig*, S.54, Yaz 2010, s.185-201.
- Mirzaoğlu Gülay, "Türkülerde Mitolojik Unsurlar", *Türkbilig*, 2005/10, s.34-53.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, Kültür ve Turizm Yay., Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984 ve 1991 Basımları
- Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*. C. I. Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.
- Öztürk, Ali Osman, *Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretilime ve Simgeler. Pertev Naili Borotav'a Armağan*. Haz.M.Tufan. Ayrı Basım. Başak Matbaacılık. Ankara 1998.
- Pınarbaşı Özer, Simge, "Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar", *Acta Turcica*, Yıl:IV, S.2-1, Temmuz 2012, s.96-103.
- Rıfat, Mehmet, *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları, İstanbul 1994.
- Sertkaya, Osman Fikri, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, *belleten* 1992, Ankara 1995, s.9-27.
- Topçu, Aslıhan Doğan, "Kayseri'yi okumak: Göstergebilimsel Bir Yaklaşımla Bir Şehrin Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/1, s.237-246.
- Tunçel Gül, "Türk Sanatında Kuş Gövdesi Formunda Seramik Kaplar ve Fonksiyonları Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:15, S.48, Yaz 2011, s.411-419.
- Vural Göher, Feyzan, "Türkülerde Motifler", *Türk Yurdu*, C 30 (62), S. 269 (630) 2010, s.176-181.
- Vural Göher, Feyzan ve Serenat İstanbullu, "Cinsel Çağrışımlı Türkü Sözlerinin Bölgelere Göre Dağılımı" *Turkish Studies*, Vol.11/18, Sonbahar 2016, s.79-94.
- Vural, Timur, "Konya Türkülerindeki Konular", *JASSS*, Vol.6, Issue 4, s.743-758.
- Yetkin, Şerare, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1986, s.12.
- Yurtyeri Sultan ve Filiz Nurhan Ölmez, "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", *ICANAS*, Ankara 2008, s.1445-1469.
- Eserlerin Tespit Edilmesinde Kullanılan Kaynaklar
- Karadeniz Bekir, *Türküler Külliyesi*, 6 Cilt, KaraMavi Yay., 2010.
- TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C.I., TRT Müzik Dairesi Yay., Ankara 2000.
- TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C.II., TRT Müzik Dairesi Yay., Ankara 2000.
- <http://www.turkuler.com>, Erişim Tarihi: 02.02.2017
- <http://www.turkuyurdu.com>, Erişim Tarihi: 02-03.02.2017

